

Санда Станковић
Филозофски факултет
Универзитет у Београду

Транзиција и род

Gendering Post-Socialist Transition : Studies of Changing Gender Perspectives (ERSTE Foundation Series Vol. 1) / Krassimira Daskalova, Caroline Hornstein Tomić, Karl Kaser, Filip Radunović. – Wien : LIT Verlag GmbH & Co. KG Wien, 2012 – 328. ISBN 9783643902290

Књига *Gendering Post-Socialist Transition: Studies of Changing Gender Perspectives* отвара нову издавачку серију ERSTE фондације која је намењена објављивању научних пројеката у друштвеном домену. У њој је приказано девет истраживања из земаља централне и југоисточне Европе: Албаније, Бугарске, Македоније, Хрватске, Словачке, Украјине, Мађарске, Румуније, и региона који обухвата Србију, Босну и Херцеговину и Црну Гору. Уреднички циљ публикације био је анализа ефеката структуралних промена које настају после пада комунизма 1989. на доминантне конструкција рода и родних улога, и реалне животе жена и мушкараца. Ауторке и аутори су имали слободу одабира предмета истраживања, уз једини услов да тема буде недовољно истражена а родно значајна у посткомунистичком политичком и социокултурном контексту дате земље или региона. Слободан избор теме истиче се као предност у односу на већину међународних донатора, критикованих да одређивањем тема утичу и на обликовање друштвених реалности у земљама у транзицији. Коришћена истраживачка методологија креће се од анализе медијских и културних садржаја и званичних докумената, до квантитативних (анкетних) и квалитативних истраживања-интервјуа, фокус група, етнографије.

Социолошкињама и истраживачицама у области рода велики број тема биће добро познат – положај жена у приватној и јавној сфери, конструкције рода у медијима, популарној култури и на индивидуалном нивоу, демографске политике и национализам. Тако, тим ауторки из Словачке даје комплексну анализу политичке партиципације жена у периоду комунизма, током „сомотске револуције“ и у периоду након револуције до данас. У свим периодима присуство жена у политици је све мање што су позиције, односно ниво избора, важнији. Ауторке анализирају различите факторе који доприносе нижој заступљености жена као и њиховој неспремности да јавно заговарају родну агенду. Између осталог, реч је о негативној

конотацији феминизма за жене у политици и уопште, као и о идеји да постоје ургентнија и приоритетнија питања од родне равноправности („родна агенда као луксуз заувек?“). У њиховом раду потврђује се искуство да само присуство жена у политици никако не води аутоматски оснаживању жена и промоцији родне равноправности. Bútorová и сараднице даље указују на то како, парадоксално, у народу постоји већа сензибилисаност за питање родне неједнакости као и за прихватање и подржавање жена у политици, што документују и анализом гласачког понашања које је довело до избора прве жене за премијерку владе. Ауторке истичу како њен избор није последица квота него препознавања политичког интегритета и стручности.

У раду ауторке из Украјине видимо познату спрегу демографске кризе, национализма, и промовисања материнског идентитета жене и њене одговорности за репродукцију нације. Иако је проблем ниског фертилитета постојао и у периоду реал-социјализма, тек у периоду транзиције политичка реторика почива на очувању нације и на врло експлицитном промовисању традиционалних женских родних улога.¹ У Украјини, међутим, демографи заузимају активан критички став у односу на овакву политику и заговарају алтернативне правце базиране између осталог на разградњи родних улога. Томе се придружује и ауторка текста, Татјана Журженкова, која у закључку истиче како је једини пут за решавање проблема депопулације демографска политика која гради нове породичне моделе засноване на равноправној подели посла у приватној сфери и новим моделима маскулинитета.

У књизи су покренуте и теме које код нас још увек нису у главном фокусу научних истраживања ни феминистичких организација, као што су бескућништво, једнородитељске породице, однос локалног феминизма и реалних живота жена, однос рода и религијских слобода, област бриге и старања. Посебно се као тема истиче социјална ексклузија и маргинализација и њен родни предзнак. Текст Lynette Šikić-Mićanović о бескућништву у Хрватској указује на то да је овај феномен невидљив и за државу и за научну заједницу. Подаци о родној специфичности узрока, стратегија превладавања и потреба бескућница и бескућника показују да женско бескућништво одражава подређени положај жена у друштву.

Марина Благојевић говори о невидљивости самохраних родитеља у Србији, Црној гори и Босни и Херцеговини, од којих већину чине жене. Једнородитељске породице у региону нису резултат слободног избора, а узроци су и у овом случају родно специфични. Самохрано родитељство види се као важно место за трансформацију али и учвршћивање традиционалних родних улога. Тако, из

---

¹ Цитирана је изјава украјинског премијера из 2006. да првих неколико година живота детета мајке увек треба да буду доступне детету и да држава треба да им то омогући.

интервјуа са родитељима и радницима у надлежним установама видимо како очеве и мајке друштво третира другачије, кроз призму снажних родних стереотипа и предрасуда.

Посебно интересантан за феминистичке ауторке јесте текст румунских истраживача у којем се заговара примена концепта социјалне ексклузије не само на маргинализоване групе жена, него на жене као групу. Овде је реч о одсуству са тржишта рада, из социјалних мрежа и здравственог система, и то услед превелике укључености у приватну сферу. Мађарске ауторке истичу да су родне релације у транзицији одређене савременим тенденцијама европских земаља, специфичним комунистичким наслеђем и културном традицијом. Истраживачице из Мађарске сматрају да начин на који се у једном друштву социјално конструише рад на бризи, односно старању,² може да нам пружи ваљан увид у родне односе датог друштва. Важност друштвеног конструисања старања почива и у томе што омогућује увид у систем вредности датог друштва. Анализирајући податке анкетних истраживања и званичне статистике, Аcsády и сараднице закључују да је брига конструисана у родним терминима, односно да је и даље „женски“ домен, било да је у питању професионалан или неплаћен рад, а да се брига нарочито код младих слабо котира у систему вредности. Ауторке, међутим, не експлицирају улогу режима неолибералног капитализма у индивидуализацији репродуктивног рада и одржавању традиционалних родних улога.

Када је у питању однос према комунистичком периоду, рад албанских историчарки је посебно илустративан јер детаљно говори о родној димензији положаја на тржишту рада, сиромаштва, образовања, религијских слобода и политичког активизма, подједнако обрађујући период реал-социјализма и период транзиције. При томе, родна неједнакост није иста за све жене, већ је тежа за жене са лошијом стартном позицијом у друштву. С тим у вези, поставља се питање хеуристичке вредности третирања жена као хомогене категорије када разматрамо родне последице транзиције. Ауторке се у раду баве и родном димензијом религиозности.

О утицају савремене западне културе на родне односе читамо у пројекту из Бугарске. У раду је осветљена улога медија и популарне културе у (ре)продукцији најконзервативнијих традиционалних родних улога које су биле неприхватљиве у доба комунизма. У овом случају, ретрадиционализација се одвија у спречи са новим дефиницијама фемининости и маскулиности „увезеним“ после комунизма кроз западну конзумеристичку културу и културу славних. Неке од конкретних

---

² Старање је термин који предлаже Марина Благојевић, *Родни барометар у Србији: пасвој и свакодневни живот*. Београд: Програм Уједињених нација за развој, UN WOMEN, Агенција Уједињених нација за родну равноправност и оснаживање жена, 2012).

манифестација јесу сексуализација жена што је феномен непознат у доба комунизма, и разни други видови сексистичких и родно стереотипних порука и ликова у маркетингу, ТВ и музичкој продукцији. Славова и Кирова као забрињавајуће истичу то што се највећи проценат младих одраслих идентификује са овим сликама, на пример, са женом као украсом или објектом жеље, или мушкарцем који је моћан, богат и умешан у криминалне радње. Међу овим младима управо наилазимо на најконзервативније ставове по питању родних улога. Такође, парадоксално је што се традиционалне родне улоге као што је женска улога мајке и домаћице опажају у друштву као „модерне“ , „западне“, и ослобађајуће, због тога што нису биле дозвољене у време комунизма. У истом контексту, модел жене украјинског премијера, мајке троје деце посвећене породици и хуманитарном раду, сматра се репрезентацијом западног модела жене истакнутог политичара, на супрот комунистичком моделу радне жене.

Мањински сексуални идентитети и њихове репрезентације у политици, уметности, образовању и медијима, главни су фокус македонских аутора са Евро-Балкан института. Објашњавају како су права и видљивост сексуалних мањина у Македонији слабија него у другим земљама региона, јер је главни фокус политичких структура, и македонских и албанских, изградња националних идентитета. У томе процесу се нехетеросексуални и квир идентитети виде као директна претња. Извесни помаци постоје, поготово у академској сфери, али ван државних установа. Такође и у медијима постоји тенденција ка „нормализацији“ људи хомосексуалне оријентације, мада она није праћена промовисањем људских права за припаднике ЛГБТ заједнице, нити експлицитном критиком негативних стереотипа. Димитров и Колозова на основу квалитативног истраживања показују разлике између хомосексуалних идентитета према националности, узрасту и између геј и лезбесјких идентитета, закључујући како је хомосексуални идентитет диверсификован и више релациони него есенцијалан.

Широк распон тема, земаља и података уједно је предност и потенцијалан недостатак ове публикације. Она нуди вишеслојно виђење родности транзиције те обиље материјала који домаћим ауторкама и ауторима различитих профила лако може постати инспирација за сопствена истраживања и активизам. Такође, без обзира на разнородност предмета истраживања, ова књига омогућује увиде у сличности социокултурних и политичких фактора у региону, и њихових родних последица у различитим доменима. Њен недостатак је у томе што су радови на нивоу студија случаја те изостаје компаративна перспектива. Као подстрек за професионално повезивање научника у региону и заједнички рад на компаративној анализи сличних феномена, ова публикација је изузетно значајна. Оваква анализа могла би водити развијању сопствених експланаторних модела уместо некритичког коришћења оних који су развијени у западном социокултурном и политичком простору, као што сугеришу румунске ауторке. При томе је неопходно избећи и

превазићи подржавање стереотипа о хомогености посткомунистичких земаља у којима преовлађује традиционално, имплицитно претпостављајући постојање идеала родне равноправности у земљама Запада³. Време је да се изађе из оваквог аутореферентног оквира и да у будућим радовима фокус поређења буде не само на прошлости и комунизму него и на различитим земљама и регионима у садашњости⁴. Транзиција се не дешава у вакууму и експлицитнија анализа патријархалних ефеката неолибералног капитализма допринела би реалистичнијем сагледавању макрофактора који (ре)продукују родну.

---

³ Krassimira Daskalova, „How Should We Name the ‘Women-Friendly’ Actions of State Socialism?“ *aspasia* 1(2007): 214-218

⁴ Andrea Spehar, „‘Eastern European Women’ Winners or Losers in Post-Communist Transitions?“ *Forskning om Europafrågor* 18 (2005): 99-124